

GÜNÜMÜZDE BEKTAŞILIK / ALEVİLİK

Özgür SAVAŞCI¹

ÖZET

Yirmi birinci yüzyılda insanlık giderek artan ölçüde bir maneviyat boşluğuna doğru sürükleniyor. İnsan aynı zamanda bir gönül ve ruh varlığı. Doğada hiçbir canlı, insan dışında kendisini düşünce konusu yapmıyor, nereden gelip nereye gittiğini sorgulamıyor. Yaşama anlam yüklemeye çabılıyor, teknik ve teknolojik olarak belki gelişıyor ama manevi olarak aynı oranda geliştiğini söylemek ne yazık ki olanaklı değil. Sorun ilk elde Alevilik / Bektaşılık veya Sünnilik değildir, Müslümanlık, Hristiyanlık değil; asıl sorun inanç sistemlerinin 21. yüzyılda anlam arayışında insana ne derece kılavuzluk edeceği.

Anahtar Sözcükler: Bektaşılık, Alevilik, Güncellik, Hayatı Anlamlandırma

BEKTASHISM/ALEVISM AT PRESENT

ABSTRACT

More and more people of the 21th century are searching for the meaning of life. Those human beings are both soul- and heart driven and no other life form but man questions himself and concerns about his being, wondering, where he is coming from and where he will go.

He tries to give meaning to his life and evolves in terms of technology; the same extent of development is unfortunately not observable in the spiritual and emotional sphere.

The question is neither about Bektashism, Alevism or Sunnism nor about Islam or Christianity but rather about the method and dimension of universal belief systems in the 21st century, helping single human beings dealing with the answer to the question of life.

Keywords: Bektashism, Alevism, Actuality, Meaning of Life

GİRİŞ

Genel anlamda teoloji (ilahiyat) bilimi, dinlerin ve bunların birer alt kolu olan mezheplerin hayatı nasıl anlamlandırdığın sorusuna verdikleri yanıt(lar)ı araştırır ve ortaya koyar.

1. Doç.Dr. Münih Üniversitesi, Türkoloji Bölümü

İnsanoğlu kendisini merak eden tek varlık olduğu için, “Nereden, niçin geldim; nereye gitmekteyim / gideceğim? Evren neden ve niçin yaratıldı? Bunun bir başlangıcı ve sonu var mı?” türünden sorular onu sürekli meşgul eder.

Doğa bilimleri her ne kadar 20. yüzyılda büyük bir ivme kazanmış² ve daha düne kadar “bilinemez” sanılan konular “bilinir” hâle gelmişse de belirttiğimiz sorulara doyurucu yanıtlar verilememektedir. Burada şu soru ön plana çıkmaktadır: Gelişen doğa bilimleri, teknoloji ve evren hakkında genişleyen somut bilgilerimiz karşısında dinler ve mezhepler çağa ne derece ayak uydurabilmekte; din kendisini tahrif etmeden ve ettirmeden çağdaş bir şekilde yorumlanabilir mi?

Bektaşılık / Alevilik teolojisine göre Allah, “cümle kâinatı kendi özünden yaratmıştır. Geliş Hakk’tan olduğu gibi dönüş de Hakk’adır. Rabbü’l-âlemîn, yani âlemlerin Rabbi, gizli bir hazineyken görünmek, bilinmek istediği için evreni ve insanı yaratmıştır. İnsan bu yüzden yaratılmışların en onurlusudur (eşrefü’l-mahlûkât). Bu, bilme ve görme eylemini gerçekleştirecek olanlar, İslamın güzel ahlakı tamamlamak için geldiğine inananlar ve bu ahlakla ahlaklanan insanlar olacaktır. Bu da imanın akıl üzere kurgulanmasıyla olanaklıdır.

İnternet çağında teknik ve teknolojik bilgiye ulaşım çok kolaylaşmıştır ama “bilgi kirliliği” de artmıştır. Maneviyata ve insanın “manen yücelmesi” bu satırların yazarına göre kolaylaşmamış, aksine zorlaşmıştır. Yani internet ortamlarının maneviyat konularında insana yardımcı olduğunu söylemek olanaklı görünmemektedir.

Bilim ve teknolojideki gelişmeler karşısında dinin konumunun ne olduğunun en iyi göstergelerden birisi de gençliğin durumu olup gençliğin anlam arayışında neye ve nelere başvurduğu, ne kadar çaresiz kalıp kalmadığıdır. Birkaç örnek vererek ne demek istediğimizi biraz daha açalım:

Bundan üç yıl kadar önce, 19.10.2007 tarihli Cumhuriyet Gazetesi’nde şöyle bir haber vardı:

“Türkiye’de sigaraya başlama yaşı 10’a, uyuşturucuya başlama yaşı da 12’ye düştü.”

Bu bilgidен hareketle kendimize sormamız gereken soru şudur: Bu gençlerin Alevi / Bektaşi veya Sünni olması mı önemlidir, yoksa insanların çocuk denecek yaşta uyuşturucuya ve sigaraya başlamaları mı önemlidir?

Aynı durum Avrupa’da da farklı değildir. Belki alkole, sigaraya ve uyuşturucuya başlama yaşı orada Türkiye’deki kadar düşük değil, ama yine alkol, sigara ve uyuşturucu orada da gençlerin en büyük problemidir. Almanya’daki hatta Batı Avrupada’daki gençlerin de dün olduğu gibi bugün de sorunları bulunmaktadır. Aslına bakılırsa, tanımlamakta sıkıntı çektiğimiz bu sorunlar, insanoğlunun aklının ermeye başladığı günden beri –değişik isimler altında da olsa– varlığını sürdürmektedir. Hangi teknolojik çağda olursa olsun, maddi refah düzeyi

² Örneğin evrenin genişlemekte olduğu gerçeği, atomun parçalanması ve atom-altı parçacıkların keşfi; kara-madde sorunsalı vs.

ne kadar yüksek veya düşük olursa olsun, insan daima kendisine “Ben niçin varım, hayatın anlamı nedir?” sorusunu soragelmıştır, ve sormalıdır da³.

Tabii ki bu soruya pozitivist bir yaklaşımla verilecek yanıt veya yanıtlar onu tatmin etmeyecektir, etmemektedir de. Çünkü insanoğlu sadece bir akıl varlığı değil, aynı zamanda da bir gönül varlığıdır.

Uzun yıllar yaşamakta olduğum Federal Almanya’dan üç örnek ile konuyu açmaya çalışacağım:

Ülkemizde olduğu gibi, Batı Avrupa’da da birçok sosyolojik araştırmalar yapılmakta, insanların sorunları saptanmakta, tasnif edilmekte ve bunlara çözüm önerileri sunulmaktadır. Örneğin bu yılın başlarında Berlin’de “Dünya Kültürleri Evi’nde “Öfke” konulu bir sergi açılmıştı. Çeşitli kısa metrajlı filmlerin gösterildiği, fotoğrafların sergilendiği ve tartışmaların yapıldığı bu etkinlikte “öfke” konusu ele alındı. Ülkemize oranla, maddi durumları çok daha iyi olan Berlinli gençler acaba neye öfke duymaktaydı? (→ Resim 1a ve Resim 1b).

Federal Almanya’nın Duisburg kentinde her yıl Temmuz ayında “Aşk Geçidi” (Love Parade) adı altında binlerce gencin katıldığı bir etkinlik düzenlenir. Bu yılki etkinlik ne yazık ki izdiham ve organizasyon zaafiyeti nedeniyle 19 gencin ezilerek ölümüyle sonuçlandı. Yaralıların sayısı da epey kabarık. (→ Resim 2)

Üçüncü ve son örneğimiz de Katolik Kilisesi’nden olacak. Gerek Katolik olsun, gerekse Protestan olsun, Almanya’da kiliselerin kan kaybettiği bir gerçek. Düzenli olarak kiliseye gidenlerin sayısında azalma olduğu gibi, kilise ayinlerini izleyenlerin yaş ortalaması da gittikçe artmakta. Bir başka deyişle, gençler kiliseden gittikçe uzaklaşmakta; “fikri” ve “ruhi kurtuluşu” başka yerlerde aramaktadır. Kiliseler, yani katolik ve protestan kilisesi, gençleri kuşatacak duruş ve tavırlar sergileyemiyorlar. Çocuk tacizleri gibi konular ortaya çıktıkça kan kaybediş daha da artıyor. Kiliseler, gençlere yönelik ayinler⁴ düzenlemekte ise de (→ Resim 3) bunların ne derece verimli olduğu ayrı bir inceleme konusudur.

Gençleri kazanmaya yönelik girişimler sadece yerel / bölgesel ve ulusal kiliseler tarafından düzenlenmiyor, en üst makamdan, yani Papalık makamından da benzeri girişimler gerçekleştirilmektedir. Örneğin 1-6 Ağustos tarihleri arasında “Ministrant” adı verilen ve gençlerden oluşan 45 000 papaz çömezi Papayı ziyaret ederek hacı oldular. Papa XVI. Benedikt, “Gerçek Pınardan İçmek⁵” sloganı altında gençlere yönelik hac düzenledi. (→ Resim 4, 5 ve 6). Kilise ayinlerinde papazlara yardım eden ve Ministrant adı verilen gençler, (→ Resim 4), gruplar hâlinde Vatikan’a seferler düzenlenerek (→ Resim 5) Vatikan’a götürüldüler (→ Resim 6), hacı olup Papa XVI. Benedikt tarafından takdis edildiler (→ Resim 7).

3 İnsanın anlam arayışı konusunda bkz. Frankl (2009a, 2009b).

4 Almancası *Jugendmesse* olan bu kavramı “gençlik ayini” olarak çeviriyorum. ÖS.

5 Almancası *Aus der wahren Quelle trinken*.

"31 Temmuz 2010 Cumartesi günü, bütün Katolik papazlık daireleri kiliselerde çan çaldırarak papaz çömezlerinin (Ministrantlarının) büyük hac yolculuğuna çıkacağını duyurdu. Münih'ten çeşitli papazlık dairelerine mensup toplam 650 genç ayin yardımcısı (= papaz çömezi) Roma'ya hac için düzenlenen 10. Uluslararası Çömezler Haccı'na katılacak. Bu yılki hacca Münih-Freising Başpiskoposluğuna bağlı toplam 3500 çömez katılacak. Avrupa'nın tamamından katılacakların sayısı ise 18 ülkeden toplam 52000 çömez. Haccın zirvesi ise Papa'nın Aziz Peter Meydanı'nda bu gençleri kabul ile takdis etmesi olacak. Cumartesi öğleden önce toplam 56 otobüs, yaşları 12 ila 25 arasında olan gençleri bağlı buldukları papazlık dairelerinden toplayıp Roma'ya götürecektir. Gençler orada otellerde, gençlik yurtlarında ve manastır yatakhanelerinde kalacak. Gençleri uluslararası bir program bekliyor. Başpiskopos Reinhard Marx da programda yerini alacak ve Perşembe günü Aziz Pavlos Kilisesinde düzenlenecek kapanış ayinini yönetecek."⁶

Buraya kadar verdiğimiz örneklerden Hristiyanlığın içinde bulunduğu durum hakkında, özellikle gençlikle iletişim kurma, onlara "hayatı anlamlandırma" konusunda yardımcı olmaya çalıştığı konusunda bir fikir edinebiliriz. Buradan hareketle de 21. yüzyılda evrensel dinlerde "hayatı anlamlandırma" sorunu yaşandığı sonucunu çıkarabiliriz. İslamiyet de bu sorunsalın dışında değildir ve olmamalıdır.

Acaba 21. yüzyılda İslamiyet hayata nasıl bakıyor, 21. yüzyılda hayatı nasıl anlamlandırıyor ve sevgi arayan gençlere yol gösterebiliyor mu, gösteriyorsa bu yolu nasıl tanımlıyor? Bu ve benzeri bir dizi soruya İslamiyet de –eğer evrensel bir din ise ki öyledir- yanıt vermek durumundadır.

Ancak çeşitli günlük gazetelerin din ve ahlak köşelerinde yazı yazan, okurlardan gelen sorulara yanıtlar veren yazarları izledikçe durumun hiç de iç açıcı olmadığını da itiraf etmek zorundayız. Örneğin bir dönem Diyanet İşleri Başkanlığı yapmış, ülkemizin saygın ilahiyatçılarından birisi olan sayın Süleyman Ateş'e gelen aşağıdaki okuyucu mektubu tipik bir örnek olması bakımından ilginçtir.

SORU: Bir insan aklından, "Hz. Ömer talak hadisesinde; Peygamberimiz 3 talakı tek sayarken o 3 saymış" diye sorgularsa günah işlemiş olur mu? Anneannem ne zaman yemek yemeğe çağırmaya gitssek namazda oluyor. Duaları yüksek sesle okuyor. Biz de boş bulunup bir iki defa güldük. Dua okuma şeklini taklit ettik. Bu, elfaz-ı küfür olur mu? Sık sık kelime-i şehadet getiriyorum. Acaba nikâhımı tazelemem gerekir mi?⁷

Burada önemli olan sayın Ateş'in bu sorulara verdiği yanıt(lar) değil, bu soruların sorulmuş olmasıdır. Akıl bakımından artık reşit olduğu İslam dinince de belirtilen insanın bu sorulara kendi aklını kullanarak yanıt verememesi, bunun için bir uzmana danışması durumun vahametini yeterince göstermektedir.

Buraya kadar söylediklerimizi toparlayalım ve konuyu Bektaşiliğe getirelim. "Acaba Bektaşilik hayatın amacını nasıl tanımlıyor? Hayatı nasıl anlamlandırıyor?" sorularına yanıt verelim.

6 Münih'te yayımlanan günlük Münchner Merkur Gazetesi, 31.07.2010 tarihli sayısı.

7 Vatan Gazetesi, 08.08.2010.

2005 yılının Mayıs ayında Hollanda'nın Nijmegen kentinde toplanan Dedeler Kurultayı'nda verilen bu tanım şöyledir: "**İmam Cafer-i Sadık'ın akıl ölçüsünü rehber olarak alan, Horasan erenlerinin himmetiyle Anadolu'ya gelen Hazret-i Pir'le ve ulu ozanlarımızın nefesleriyle hayat bulan inancın adıdır. Alevilik inancı hayatın amacını insanın ham ervahlıktan çıkararak insan-ı kâmil olup özüne dönmek olarak tanımlar**".⁸

Tanımda her ne kadar Alevilikten söz ediliyorsa, bu tanım Bektaşılık için de aynen geçerlidir. Çünkü Alevilik ile Bektaşılık arasında inanç, itikat ve ahlak açısından zerre kadar bir fark yoktur. Mevcut farklar sadece ibadetin uygulanmasında, yani erkânda vardır ki bu da "yol bir süre bin bir" ilkesi uyarınca olağandır.

Tanımda geçen, **ham ervahlık** ve **insan-ı kâmil** (olgun insan) kavramları Bektaşılığın / Aleviliğin merkezî kavramlarından. Ham ervah hayat yolunun başını, insan-ı kâmillik de amacı gösterir. Ham ervahlıktan olgun insana varış öğretisi ise Dört Kapı Kırk Makam başlığı altında özetlenir ve öğretilir.

6. İmam Cafer-i Sâdık'ın akıl ölçütünden hareket eden Bektaşılığın / Aleviliğin bu ilkesi Serçeşme Hz. Hünkâr tarafından da Makalatında "**İman akıl üzeredir**" şeklinde müteaddit defalar yinelenir. Gerek İmam Cafer'in olsun, gerekse Serçeşme'nin olsun merkezileştirdikleri bu akıl ilkesi ise Kur'an-ı Kerim'in Yûnus Sûresi'nin 100. âyetinin ikinci kısmıyla birebir örtüşmektedir: **Ve yec'alu'r-ricse 'ale'llezîne lâ ya'kilûn**.⁹

Demek ki akıl ölçüsünden hareket eden İslamiyetin 21. yüzyıla ilgili herhangi bir sorunu olamaz, yeter ki akıl yolundan sapmasın, yukarıda zikredilen âyet-i kerime doğru okunup doğru anlaşılın¹⁰. Öğreti temelinde, İslamın Horasanî bir yorumu olan Bektaşılığın / Aleviliğin herhangi bir sorunu olmadığını altını çizdikten sonra uygulamaya gelecek olursak, en büyük sorunun dil sorunu olduğunu görürüz. Bektaşılık / Alevilik dilini günümüz diline uyarlamak zorundadır. Bu konuda Bektaşılığın bir adım önde olduğunu söylersek umarız Alevi canlarımızı gücendirmiş olmayız. Çünkü 1997 yılında Hakk'a yürüyen merhum Dede babamız Bedri Noyan Dede babası erenler, hem Kur'an-ı Kerim'i halk diline (hem de manzum bir şekilde) çevirerek bu yolda büyük bir hizmet sunmuş (Noyan, 2007); hem de birçok dua, gülbank ve tercemânı da günümüz diline çevirmiştir¹¹.

Bektaşılığın / Aleviliğin ikinci sorunu da kendisini yeterince hem kendi insanına hem de kendisinin dışındakilere yeterince anlatamamasıdır. Kendini ifade, örgütlenme ve kurumlaşmayla olanaklıdır. Bektaşilikte herhangi bir tanımlama sorunu yoktur. Babagan

8 Bir kısmını burada verdiğimiz bu tanım daha sonra birçok kurum ve kuruluş tarafından referans olarak alınmıştır. Bir örnek olarak bkz. <http://alevitisme.startpagina.nl> (03.09.2010).

9 Akıllarını kullanmayanlar üzerine Allah bir azap yükler.

10 Üzülerek belirtmek zorundayım ki sözünü ettiğimiz âyet-i kerime birçok meâlde "aklımı güzel kullanmayan" şeklinde verilmektedir.

11 Bektaşılık erkânının Türkçeleştirilmiş metni de yayımlanmaktadır, ilk kitap için bkz. Noyan: 2010.

Bektaşiliğinin muhib-derviş-baba-halifebaba-dedebaba biçimindeki kurumsal yapısının işleyişinde de herhangi ciddi bir sorun yoktur. Zaman zaman ortaya çıkan, erkânın uygulanişıyla ilgili tarik-i nazenin terbiyesi uyarınca yol içinde çözülür. İbadetin meydan evinde, eğitiminde muhabbet ortamında yapılışına dün olduğu gibi bugün de harfiyen uyulmakta, meydan evine “nasipli” canların dışında hiç kimse alınmamaktadır.

Günümüzdeki Babagan Bektaşiliğindeki en büyük sorun “irşad makamındaki önderlerin (babalar ve halifebabaların) arasındaki iletişim kopukluğudur. Artık gizlenemez boyutlara erişmiş olan bu gerçek, Babaların düzenli olarak buluşup görüş alış verişinde bulunabilecekleri kurumsal bir mekânlarının olmamasından kaynaklanmaktadır. Meydan evinde, yani ibadet esnasında konuşmak / tartışmak erkân gereği olanaklı olmadığı, muhabbet sofrasına da “zâhiriler” (Bektaşî olmayanlar da) alınabildiği için mürşitlerin yolla, erkânla ilgili konuları haklı olarak dile getirmemektedirler. En azından büyük şehirlerde, adına örneğin Bektaşî Fikir Kulübü denebilecek buluşma, toplanma ve görüş alış veriş yapılabilecek mekânların olması ivedi gereksinimlerin başında gelmektedir. Babagan Bektaşiliğın sesini duyurabileceği basılı, görsel ve dijital yayın organlarının olması da diğer bir gereksinimdir. Bunlar yaşama geçirilirse, Bektaşiliğın o engin manevi derinliğı ve hazzından -Bektaşî olsun olmasın- herkes yararlanacaktır.

Alevilik ise gerek siyaset alanında olsun, gerekse bizzat Alevilerin “Alevi Kültür Merkezleri” bünyelerinde örgütlenmeleri, cemevlerinin statüsüyle ilgili tartışmalar, “Alevi açılımları” nedeniyle kamuoyu tarafından daha çok algılanmakta ve gündem oluşturmaktadır. Ancak gündemin olanca yoğunluğuna karşın, Aleviliğın gittikçe artan ölçüde siyasallaşmakta ve/ya birçokları tarafından ticaretinin yapılmakta olduğu da bir gerçektir. Aleviliğın ne olduğu ve ne olmadığı hakkında gençlerin kafası çok karışıktır. Birçok cemevi açılmış olmasına karşın bu binaların içi “mana ve maneviyatça” boştur. Bugün Aleviliğı, Alevi olmayanlar tanımlamaya kalkışmakta; Alevi edebi-erkânıyla uzaktan yakından ilgisi olmayanlar örgütleme çalışmaları yapmakta ve Alevilik her geçen gün din boyutundan “arındırılmaya” çalışılmaktadır. En vahim durum ise, yakın bir zamana değin, irşat makamı anlamına gelen dedelik kurumu gittikçe işlevsiz hâle gelmekte, Alevilikte anlam aktarımı sekteye uğramaktadır.

Alevilikte **ikrar**, **musahiplik** ve **düşkünlük** kurumlarında yaşanan uygula(yama)ma sorunları dedelik kurumundan hemen sonra gelen can alıcı sorunlardır. Bugün “Kim Alevidir, kim değildir, kime Alevi denir, kime denmez?” soruları âdetâ yanıtlanması olanaksız hâle gelmiş veya getirilmiştir. Babagan Bektaşiliğindeki iletişim kopukluğu sorunuyla karşılaştırıldığında Alevilikte durumun vahameti daha belirgin bir şekilde ortaya çıkacaktır.

Bektaşilikteki sorunlar aklın yolundan gidildiği sürece çözülür ve çözülecektir. Çözülecektir çünkü yirmi birinci yüzyılda insanlık giderek artan ölçüde bir maneviyat boşluğuna doğru sürükleniyor. Adına ne dersek diyelim, insanoğlu / insankızı aynı zamanda bir gönül ve ruh varlığıdır. Doğada hiçbir canlı, insan dışında kendisini düşünce konusu yapmıyor, nereden gelip nereye gittiğini sorgulamıyor. Yaşama anlam yüklemeye çabılıyor, teknik ve teknolojik olarak belki gelişiyor ama manevi olarak aynı oranda geliştiğini söylemek ne yazık ki

mümkün değil. Sorun Alevilik / Bektaşilik veya Sünnilik değil, Müslümanlık, Hristiyanlık hiç değil; sorun inanç sistemlerinin 21. yüzyılda anlam arayışında insana ne derece kılavuzluk edeceği. Bu inanç sistemleri arasında da şu ölçütü hiçbir zaman gözden kaçırmamamız gerekir: Sözkonusu olan inanç sisteminde edeb-erkân (dogma ve litürji) yürütülüyor mu? Erkân çağına göre yorumlanabiliyor mu? Bu ve benzeri sorulara hayır yanıtı veriyorsak, tarihsel araştırmalar nostaljik birer yaklaşımdan öteye geçemeyecektir.

Sorun, tek sözle ifade edecek olursak; “*çağın insanı, çağın inancı olmak*” sorunudur.

Yazımızı bundan 13 yıl önce Hakk’a yürümüş merhum Bedri Noyan Dede babamız’ın sözleriyle bitirelim:

*“Ruhun biçimi, görünüşü yoktur. Dünyada insan gönlünü geliştiren bilgi ocakları ve tanrısal sevgiye götüren çatılar yıkılsa da, ergin insan ruhu **Büyük Sevgilisini** bilir ve bulur. Bütün dünyanın insanları gönüllerinde **asıl sevgilinin** taht kurduğuna akıl erdirdikleri gün, yüreklerinin aynı tanrısal sevgi ile ve o sevgi için çarptığını duydukları gün, dünya, gerçek cennet olacaktır. Yolumuz **aşk** ve sevgi yoludur. Kendisi **aşktır**, insanlığın varlığı **aşktır** (Noyan, 1997: XXVII).*

KAYNAKÇA

FRANKL, E. Viktor (2009a). *Der Mensch vor der Frage nach dem Sinn. Eine Auswahl aus dem Gesamtwerk* [İnsanın Anlam Sorusu]. 22. basım, Piper Yayınevi: Münih, Zürih.

FRANKL, E. Viktor (2009b). *Der unbewußte Gott. Psychotherapie und Religion* [Bilinçaltındaki Tanrı. Psikoterapi ve Din]. 9. basım, dtv Yayınevi: Münih.

NOYAN, Bedri (1997). *Bütün Yönleriyle Bektâşilik ve Alevilik, 1. cilt*, Ankara: Ardıç Yayınları.

NOYAN, Bedri (2007). *Kur’ân-ı Kerim (Manzum Meâl)*, 2. baskı, Ankara: Ardıç Yayınları.

NOYAN, Bedri (2010). *Bütün Yönleriyle Bektâşilik ve Alevilik, 8. cilt, Erkân (I. Kitap)*. Ankara: Ardıç Yayınları.

Resim 1a/b: Berlin Dünya Kültürleri Evi'nde düzenlenen "Öfke" konulu sergi ve etkinliğin duyurusu.

Resim 2: Aşk Geçidi (Love Parade) adlı etkinlikten bir görünüş.

Resim 3: Münih Ludwig Kilisesi'nde 31 Temmuz 2010 Cumartesi günü düzenlenen gençlik ayininin duyurusu.

Resim 4: Kilise ayinlerinde ayini yöneten rahiplere yardımcılık eden ve Ministrand adı verilen çömezler.

Resim 5: Çömez haccı için Almanya'dan Vatikan'a doğru yola çıkmaya hazır bir çömez grubu.

Resim 6: Aziz Peter Meydanı'nda Çömezlerden bir grup.

Resim 7: Papa XVI. Benedikt'in Çömezleri takdisi.